

İQTİSADİYYAT**UOT 33. 336****XARİCİ İNVESTİSİYALARIN ARTIRILMASI ÜZRƏ
SİNQAPUR MODELİNİN AZƏRBAYCANDA
QEYRİ-NEFT SEKTORUNA İNVESTİSİYALARIN ARTIRILMASI
ÜÇÜN PRAKTİK İSTİQAMƏTLƏRİ**

N.XUDİYEV, A.ƏLİXANOV
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti
abdulla.alikhan@gmail.com

Məqalə global dünyada xarici investisiyalar üzrə həyata keçirilən islahatlarının və təşviq mexanizmlərinin şərtləri ilə başlayır. Məqalədə əsasən qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların artırılması məqsədilə uğurlu dünya nümunəsi hesab olan Sinqapur modeli araşdırılmış və xarici investisiyaların dinamikasının təhlili yer almışdır. Xüsusi olaraq müasir dövrdə xarici investisiyaların cəlb olunması və artırılması naminə biznes mühiti qiymətləndirilmişdir. Məqalənin sonunda Azərbaycan iqtisadiyyatında qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların artırılması istiqamətində müasir təkmilləşdirmə istiqamətləri üzrə praktiki təkliflər təqdim edilmişdir.

Açar sözlər: birbaşa xarici investisiyalar, ÜDM, qeyri-neft sektoru.

İnvestisiyalar uzunmüddətli dayanıqlı iqtisadi və sosial inkişafın təminatı kimi çıxış edən əsas iqtisadi və maliyyə vasitələrdən biri hesab edilir. Ölkə üzrə əhalinin yığımları və dövlətin gəlirləri yeni kapitala investisiyalar üçün yeganə kapital mənbəyi hesab edilmir. Bildiyimiz kimi, ölkə iqtisadiyyatında reallaşan investisiyalar kapitalın mənbəyi və cəlb olunması baxımından daxili və xarici investisiyalara ayrılır. İnvestisiyaların artırılmasının əsas mənbəyi isə ölkə iqtisadiyyatına valyuta ehtiyatlarının daxil olması ilə reallaşan xarici investisiyalar hesab edilir. Son onilliklərdə dünyada gedən qloballaşma prosesi fonunda, qlobal və regional səviyyədə xarici investisiya axınları artmışdır. Belə ki, bazar iqtisadiyyatı strukturuna sahib olan ölkələr xarici investisiyaları cəlb etmək və dünya iqtisadiyyatına daha sürətli inteqrasiya etmək məqsədilə bir çox iqtisadi islahatlar, təşviq proqramları və strateji tədbirlər həyata keçirmişlər. UNCTAD hesabatına əsasən qeyd etmək olar ki, təkcə 1993-2003-cü illər ərzində dünya ölkələri üzrə həyata keçirilən 1,718 sayda rəqulyator dəyişikliklərin 94%-i məhz birbaşa və dolaylı vasitə ilə xarici investisiyaların

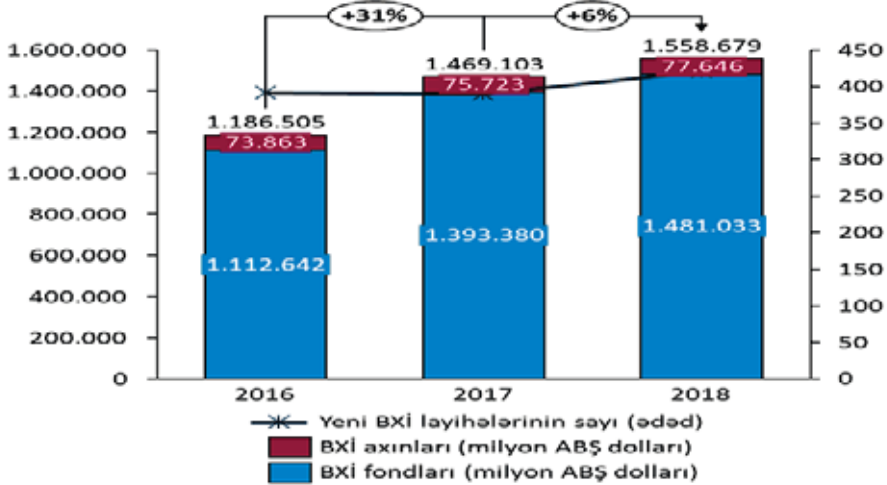
inkışafı və təşviqi ilə əlaqədar olmuşdur [1, 24]. Sözügedən illər ərzində, Sovetlər Birliyinin dağılması və inkışaf etməkdə olan (İEOÖ) və keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin bazar iqtisadiyyatı yönümlü islahat və siyasət mexanizmlərinin həyata keçirilməsi nəticəsində xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatlarına və o cümlədən, qeyri-neft sektorunun inkışafına cəlb edilməsi sürəti artmışdır. Təkcə, 2018-ci ildə isə 55 ölkə üzrə 112 sayda milli iqtisadiyyata dəstəklə bağlı xarici investisiya üzrə siyasətlər həyata keçirilmişdir. Həmin tədbirlərin 65-i liberallaşma və təşviq xarakterli olub xarici investisiya axınlarının səmərəli təşkilinə müsbət rol oynamır [2, 85].

1980-ci ildə dünya ölkələri üzrə BXİ üzrə daxilolmaların həcmi 20 milyard ABŞ dolları təşkil edirdisə, 2012-ci ildə bu daxilolmaların həcmi 22.8 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Nəticə etibarlı ilə, əgər dünya ölkələri üzrə xarici investisiya daxilolmaları üzrə fondların dünya ÜDM-ində çəkisi 1980-ci ildə 6% təşkil edirdisə, 2012-ci ildə bu rəqəm 25% [3, 9], 2018-ci ildə isə bu rəqəm 38% təşkil etmişdir [2, 85]. Beləliklə, əminliklə qeyd etmək olar ki, ölkələr üzrə xarici investisiyaların əsas mənbəyi birbaşa xarici investisiyalar (BXİ) hesab edilir. Təsadüfi deyildir ki, dünya ölkələri üzrə qlobal BXİ daxilolmaları üzrə kapital axınları 2015-ci ildə 35% artaraq 1.76 trilyon dollar təşkil etmişdir. Eyni zamanda, UNCTAD statistikasına əsasən dünya üzrə BXİ daxilolmaları 2016-cı ildə 2% və 2018-ci ildə isə 13% azalma ilə müşahidə edilərək müvafiq olaraq 1.7 və 1.3 trilyon ABŞ dolları təşkil etmişdir. Həmçinin Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB) də siyahıda yer aldığı keçid iqtisadiyyatı ölkələrində də xarici investisiyaların azalma tendensiyaları müşahidə edilmişdir. Sözügedən regionda böyük məbləğdə BXİ daxilolmaları Rusiya, Qazaxıstan, Azərbaycan və Ukrayna kimi ölkələr qəbul etmişlər. UNCTAD hesabatı statistikasında, həmçinin BXİ daxilolmaları üzrə artımın əsas səbəbləri, həyata keçirilən genişmiqyaslı özəlləşdirmələrin və o cümlədən mineral resursların kəşf edilməsi və sonrakı istehsal fəaliyyəti ilə əlaqədar olmuşdur.

Qeyri-neft sektorunda xarici investisiyaların artırılması üzrə Sinqapur nümunəsi

2018-ci ildə dünyada regionlar üzrə ən yüksək xarici investisiya daxilolmaları əsasən İnkışaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatları, Asiya ölkələri, keçid iqtisadiyyatı olan ölkələr və Latın Amerikasına hövzəsi ölkələrində baş vermişdir. Ən yüksək BXİ axınlarını qəbul edən ölkələr müvafiq olaraq Çin, ABŞ, Rusiya və Braziliya təşkil edərək ön sırada yer almışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən ölkələrin iqtisadi gücü, coğrafi mövqeyi və potensialları BXİ daxilolmaları üçün əlverişlidir. UNCTAD hesabatına əsasən Sinqapur, Serbiya və Çili qlobal BXİ daxilolmaları üzrə yuxarıda qeyd olunan ayrı-ayrı ölkə qrupları üzrə qabaqcıl sırada yer alırlar. Məqalədə həmin ölkələrin BXİ daxilolmalarını reallaşdıran təcrübələri və modelləri üzrə iqtisadiyyatın inkışaf konyukturası, xarici investisiyaların dinamikası və investisiyaların cəlb edilməsi ilə əlaqədar həyata keçirilən tədbirlər və təşviqlər Sinqapur nümunəsi üzrə təhlil edilmişdir. Ümumiyyətlə, Sinqapur, Serbiya və Çili modelləri ən uğurlu təcrübələr

olmaqla yanaşı Azərbaycanın qeyri-neft sektorunda xarici investisiyaların artırılması məsələlərində olduqca cəlbedici hesab edilə bilər. UNCTAD-ın 2019-cı il Dünya İnvestisiya hesabatına əsasən, Sinqapur 2018-ci ildə ABŞ, Çin və Honq-Konq kimi ölkələrdən sonra dünyada dördüncü sırada yer alan və xarici investisiya cəlb edən ölkələrdən biridir. Müstəqilliyini 1965-ci ilin Avqust ayında əldə etmiş Sinqapur hazırda əhali sayı 5.6 milyon nəfər olan və ərazisinin çox kiçik olmasına baxmayaraq, ölkə təkcə 2018-ci ildə 77 milyard ABŞ dolları məbləğində BXİ daxilolmaları cəlb etmişdir.

Şək. 1. 2016-2018-ci illərdə BXİ daxilolmaları üzrə göstəricilər

Mənbə: UNCTAD 2019

Sinqapur xarici investorlar üçün olduqca cəlbedicidir. Ölkə xarici investorlara sərfəli kredit təklif etməsi ilə yanaşı, səmərəli idarəetmə sistemi, vergi güzəştləri, keyfiyyətli sənaye parkları, xüsusi iqtisadi zonalar, yüksək səviyyədə əlverişli siyasi sabitlik və korrupsiyanın mövcud olmaması baxımından xarici investisiyaların iqtisadiyyatda reallaşdırmaq üçün əlverişli hesab edilir. Beləliklə, Sinqapur investisiyaların cəlb olunmasında uğurlu nəticələrə necə nail oldu?

Sinqapur modelinin uğurlu fəaliyyəti uzunmüddətli tarixi əhatə edir. Müstəqilliyinin ilk illərində vacib qərarların alınması fonunda, 1967-ci ildə Sinqapur İqtisadi Ekspansiya Aktını qəbul etmişdir. BXİ daxilolmalarının cəlb edilməsi isə 1983-ci ildə Sinqapur Ticarət İnkişaf Şurasının yaradılması ilə səciyyələnir. Sözügedən şura illər ərzində ölkənin dünya bazarına inteqrasiya edilməsi məqsədilə Azad Ticarət Razılıqlar (ATR) üzrə müzakirələr etmiş və ilk razılıq 1993-ci ildə imzalanmışdır. Regional və beynəlxalq ATR-in sayı müvafiq olaraq 18 və 24 ədəddir [4, 2]. Sinqapur həm də 1995-ci ildən etibarən Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) üzvüdür. Qeyd etmək lazımdır ki, tarixdə ikinci (ilk Çində) neft emalı həyata keçirən iqtisadi zona 1969-cu ildə

Sinqapurda yaradılmışdır. 70-ci illərdən etibarən ölkə sürətli olaraq xüsusi iqtisadi zonalar yaradılmağa başladı.

1990-cı ildən etibarən Sinqapur dövləti ilə qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət həyata keçirən onlarla birgə Sənaye Xüsusi İqtisadi Zonalar İndoneziyada, Vyetnamda və Çində qurulmuşdu. Həmçinin, 1994-cü ildə Sinqapur və Çin birgə Suzhou Sənaye Parkını yaratdılar. Bu zonalar həm də dövlətlərin birgə partnyorluğu üzərində qurulurdu. Daha sonralar Sinqapur digər dövlətlərlə birgə strateji iqtisadi zonalar yaratmağa başladı. Strateji zonalar şəbəkəsinin qurulması ölkənin "Regionlaşma 2000" proqramının tərkib hissəsi olmuşdur [4, 156-157]. Proqramın əsas məqsədi daha aşağı əmək qabiliyyəti və bacarıq və əlavə dəyər tələb edən istehsal fəaliyyətləri üzrə sahələri regionlara köçürməklə Sinqapurun "Ümumi Biznes Mərkəzinə" keçidini səmərəli təşkil etmək və ölkə iqtisadiyyatının yenidən qurulması ilə fəaliyyət göstərəcək Sinqapur əsilli TMSŞ-in ən yüksək səviyyəli fəaliyyətlərini reallaşdıran regional bir mərkəzə çevirmək idi [4, 415]. 2000-ci illərdən başlayaraq Xüsusi İqtisadi Zonalar bilik və texnologiyaya əsaslanan fəaliyyət sahələrinə keçid etməyə başladılar. Daha sonrakı illərdə araşdırma və inkişaf tələb edən yüksək dəyərli məhsulların istehsalı üzrə fəaliyyət istiqamətləri genişlənməyə başladılar. Sözügedən xüsusi iqtisadi zonalar işsizliyi azaltmaq, ixrac potensialını stimullaşdırmaq və tədiyyə balansını müsbət etmək və o cümlədən, xüsusi sənaye sektorlarının inkişaf etdirilməsi, texnoloqiyanın transferi kimi başlıca prioritet hədəfləri var idi. Bu məqsədlərə nail olmaq və xarici investisiyaları cəlb etmək məqsədilə, həmin xüsusi zonalar, vergi güzəştləri, səmərəli və sadələşdirilmiş idarəetmə sistemi, gömrük güzəştləri, əmək qanunvericiliyi və səmərəli maliyyə axınının təminatı və effektiv idarəetməyə sahib olan məkan qismində çıxış edirdilər [5, 1].

Hazırda, Sinqapur xarici investisiyalar üçün olduqca açıq ölkədir və xarici investisiyalara və investisiyaları həyata keçirən müəssisələrə vergi güzəştləri təklif edir. Həmçinin Sinqapur hökuməti davamlı olaraq milli iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyəti üçün məhsuldar dövlət investisiyaları həyata keçirir. Buna misal olaraq nəqliyyat infrastrukturunu layihələrini (Sinqapurdan Kuala Lumpura sürətli qatar xətti) və gələcəkdə iqtisadiyyata yönəltməyi təşviq edən proqramları göstərmək olar. 2017-ci ildə iqtisadi məhsuldarlığı artırmaq və inkişaf potensialı hesab edilən 23 sənaye sektorunda innovasiyanı sürətləndirmək məqsədilə hökumət 8 milyard ABŞ dollarından artıq (ÜDM-in təxminən 2,5%-i həcmində) vəsait səfərbər etmişdir.

Sinqapur, həmçinin maliyyə bazarlarının inkişaf etməsinə xüsusi önəm vermişdir. Nəticə etibarilə hazırda dünya üzrə 20 ən böyük istiqraz bazarının üçü Asiyada yerləşir və onlardan biri Sinqapurdadır. Ölkə artıq Asiyanın "Maliyyə Hub"-ına çevrilmişdir. Sinqapur üçün əsas xarakterik olan məsələlər ölkənin əsasən maliyyə xidmətləri, peşəkar xidmətlər, media, telekommunikasiya sektorlarında əsasən üstünlük təşkil etməsidir. Dövlətlə əlaqəli müəssisələr daxili iqtisadiyyatda və həmçinin investisiya qoyuluşunda dominant rol oynayır.

Biznes mühitinin təhlili. Sinqapur nümunəsi uğurlu iqtisadi model olaraq iqtisadi inkişaf göstəricilərindən, ticarət açıqlığı səviyyəsindən istifadə etməklə xarici investisiyaları cəlb etmək məqsədilə proaktiv bir strategiyaya əsaslanmışdır [6, 1]. “Biznesə Başlama” indeksi reytinginin 2003-cü ildə ilk dəfə olunduğu tarixdən 2017-ci ilə qədər ölkə həmişə lider mövqə olmuşdur. Misal üçün 2013-ci ildə Sinqapurda biznesi qeydiyyatla almaq üçün 3 proseduralar və cəmi 2 gün tələb olunurdu. Bu göstərici olduqca vacibdir, çünki səmərəli biznes mühitinin göstəricidir. Tikintiyə icazə almaq üçün isə 10 prosedura və icazənin alınması üçün maksimum 60 gün tələb olunur. Tikinti icazə xərci isə tikintinin dəyərinin (misal üçün anbarın dəyəri) 0.3% nisbətində olur. Kapitala investisiya, aktivlərin yerləşdirilməsi, tikinti və qurğuların alınması və biznesə başlanması baxımından tikintiyə icazə alınması səmərəli təşkil xarici investorlar üçün çox vacibdir. Misal üçün, Asiya-Sakit okean hövzələri üzrə 19 ölkənin daxil olduğu 218 ölkə üzrə aparılan qiymətləndirmədə tikinti sektorunda icazənin alınması xarici investorlar üçün ən uzun prosedura və böyük maneələrdən biri hesab olunmaqdadır [7, 28].

Sinqapurda bütün vergilər üzrə il ərzində cəmi 5 dəfə ödəniş edilir və bu proseslər il ərzində maksimum 82 saat zaman tələb edir. Əmlakın satın alınması üçün cəmi 4 prosedura və qeydiyyatı üçün isə maksimum 19 gün tələb olunurdu. Beləliklə, biznes əməliyyatlarının artması və müştərilərin ehtiyaclarının daima dəyişdiyi bir zamanda və xarici investorlar və digər müəssisələr daha çevik və səmərəli biznes mühiti axtarışında olurlar. Çünki, belə mühit biznes sahiblərinə qaydaları çətinlik çəkmədən maneəsiz həll etməsi çevik biznes qərarlarının qəbulu və həyata keçirilməsi baxımından əhəmiyyətli edir. Eyni fikirləri biznesin inkişafı üçün kreditin əldə olunması üçün tələb olunan zaman üçün də qeyd etmək olar. Adekvat və etibarlı maliyyə vasitələrinə yaxınlıq, o cümlədən, kredit və sığorta məhsullarının müxtəlif çeşidlərinin əldə olunması da vacibdir. Doğrudur, xarici investorlar beynəlxalq maliyyə bazarları vasitəsilə kapital cəlb etmək imkanına sahib ola bilərlər. Lakin xarici şirkətlərin ölkədəki fəaliyyəti zamanı gündəlik əməliyyatları, qısamüddətli maliyyələşmə və ixracın maliyyələşdirilməsi vasitələri və bank məhsullarını ölkə daxilində yerləşdirən maliyyə vasitəçiliyi həyata keçirilir.

Djankov və digər aparıcı tədqiqatçılar 98 ölkə üzərində aparılan araşdırmada qeyd edirdilər ki, ölkədən məhsulun ixrac edilməsi və sənədləşmə üçün tələb olunan zaman və bu kontekstdə mövcud olan suallar investorlar üçün xarici ticarətin reallaşması baxımından digər vacib qərar vermə faktoru hesab edilir [8, 78]. Sinqapurda 2013-ci ildə sözügedən ixrac prosesinə sənədləşməni tamamlamaq üçün 3 sənəd və maksimum 6 gün tələb olunurdu. Bu səbəbdən Sinqapur biznesdə sənədləşmələrin çevik və səmərəli təşkili baxımdan son onilliklərdə xarici investorlar üçün çox cəlbedici ölkə olmuşdur.

Biznesdə müəyyən münafişlərin və ya digər məsələlərin baş verməsi zamanı məhkəmə işinin təşkili və tamamlanması üçün 21 prosedura və 150 gün ərzində bitməsi tələb olunur. Qeyd edək ki, əgər xarici investorlar özlərini hü-

quq sistemləri vasitəsilə qorunmuş hiss etməsələr həmin ölkə xarici investorlar üçün cəlbedici hesab olunmur. Ümumiyyətlə, güclü hüquq sistemi investorları xarici investisiyaların artırılmasında daha inamlı edir [9, 78]. Nəticə etibarı ilə, ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb olunması potensialı artır.

Biznes fəaliyyətinin təşkili və işlərin aparılması ilə bağlı qeyd olunan rəqəmlər onu göstərir ki, Sinqapurda biznesə başlamaq daha az vaxt, kərgüzarlıq və sənədləşmə işləri tələb etməklə xərc baxımından çox effektivdir. Əgər hər hansı bir proses daha uzun müddət vaxt alırsa, o zaman korrupsiya riski də artmış olur. Bütün qeyd olunan üstün cəhətlərin nəticəsi olaraq təsadüfi deyil ki, Sinqapurda ən böyük xarici investisiyalar həm də ABŞ tərəfindən olmuşdur. Qeyd etmək olar ki, ABŞ Xarici Qanuna əsasən Transmilli Şirkətlərin korrupsiyaya yol verərək əlverişli biznes edilməsi qadağan edilmişdir [10, 216]. Beləliklə, şəffaf biznes mühitinin yaradılması istiqamətində addımlar investorların ölkəyə cəlb edilməsi ehtimalını yüksək edir.

Beləliklə, Dünya Bankının da istinad etdiyi və nəzərə aldığı Biznesə Başlama indeksinin göstəriciləri onu deməyə əsas verir ki, vergi islahatları və dərəcələri, maliyyələşmə mənbələrini və vasitələrinə çıxış, elektrik enerjisi istehsalı və təminatı, korrupsiyanın dərəcəsi, torpaq və əmlak mülkinə çıxışın olması, ixrac və nəqliyyat, siyasi və iqtisadi vəziyyət, əmək qanunvericiliyi, gömrük siyasəti, ticarət qanunvericiliyi və biznesə başlama meyarları investorlar üçün vacibdir.

Əlavə olaraq, tanınmış ABŞ iqtisadçıları Landes və Diamond ölkənin coğrafi mövqeyi, təbii resursları, mədəniyyətin səviyyəsi, varlı qonşu ölkələrinin olmasının xarici investorların xarici investisiyalar üzrə qərarlarına təsir edən faktorlar olduğunu qeyd etmişdilər [11, 78]. Sözsüz ki, BXİ daxilolmalarına təsir edən fərqli və dəyişkən faktorlar mövcuddur. Həmçinin həmin faktorların bu və ya digər ölkədə təsir istiqamətləri fərqli ola bilər. Məsələn üçün ölkənin texnologiya üzrə inkişaf səviyyəsi, nəqliyyat və kommunikasiya yüksək səviyyədə inkişaf edərsə, o zaman coğrafi mövqe o qədər də əhəmiyyət kəsb etməyə bilər. Bu baxımdan, qeyd etmək lazımdır ki, xarici investisiyaların cəlb olunmasında uğurlu modellər əsasən dövlətin biznes mühiti üzrə strateji hədəf və səmərəli fəaliyyətdən asılıdır. Odur ki, xarici investisiyaların cəlb olunması ilə ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafı və uğurlu iqtisadi inkişafı ölkənin zəngin resursa sahib olmasında və ya dənizə çıxışında, güclü tarixi mədəniyyətinə, tropik və ya subtropik bölgədə yerləşməsində deyil, məhz dövlətin həmin mövcud olan faktorların harmoniya şəklində istifadə etməklə səmərəli, işlək və çevik idarə edilən iqtisadiyyat yaradılmasından ibarətdir. Beləliklə, bir sıra vacib institutların o cümlədən, maliyyə və sığorta agentlikləri, vergi sistemi, hesabatlıq və audit üzrə agentliklər, analitiklər, güclü hüquqi sisteminin səmərəli fəaliyyəti, biznes mühitinin səmərəli təşkili və xarici investisiyaların artırılması üçün əhəmiyyətlidir.

Nəticə və təkliflər

Beləliklə, Sinqapur nümunəsinə uyğun olaraq iqtisadiyyatda qeyri-neft

sektoruna xarici investisiyaların artırılması məqsədilə həm stimullaşdırıcı və həm də fundamental mexanizmlər tətbiq edilməli, yeni strategiyalar işlənməlidir. Bu baxımdan Sinqapurun müsbət təcrübəsindən yararlanaraq Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafına xarici investisiyaların cəlb olunması istiqamətində aşağıdakı praktiki tədbirlərinin nəzərdən keçirilməsi məqsədəuyğundur:

- ❖ *İnvestisiya Fondunun yaradılması*: Xarici investisiyaların qeyri-neft sektorunun inkişafını stimullaşdırmaq və strateji sahələrdə investisiyaların qorunması və təkmilləşdirilməsi məqsədilə 2016-cı ildə Türkiyə dövləti Suveren İnvestisiya Fondu yaratmışdır. İnvestisiya yönümlü oxşar investisiya fondunun Azərbaycanda yaradılması təklif olunur [12, 1].
- ❖ *Ölkələr arası investisiya fondlarının yaradılması*: İqtisadiyyatın qeyri-neft sektoru və ixrac potensialının artırılması məqsədilə Türkiyə, Rusiya, Yaponiya, İran və s. digər geniş iqtisadiyyata malik ölkələr ilə birgə inkişaf fondlarının yaradılması məqsədəuyğun ola bilər. Nümunə olaraq, 2014-cü il Noyabrın 24-də iqtisadi əməkdaşlıq və investisiyaların cəlb olunması məqsədilə “Rusiya-Qırğızıstan İnkişaf Fondu” yaradılmışdır [13, 1]. Nümunə olaraq oxşar fondun Azərbaycan ilə yaradılması, Azərbaycanın Avrasiya İqtisadi İnkişaf birliyinə daxil olmadan belə, dolayı vasitə ilə həmin birliyin iqtisadi iştirakçısı olması və həmin iqtisadi birliyə üzv ölkələr tərəfindən xarici investisiyaların cəlb olunmasında mühüm rol oynaya bilər.
- ❖ *İnvestisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi və xarici investorların hüquqlarının qorunması ilə bağlı tədbirlərin monitorinq edilməsi*: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”-nə əsasən, investisiya axınını cəlb etmək üçün əlverişli biznes mühitinin təmin edilməsi əsas prioritetlər və mexanizmlər müəyyən edilmişdir. Həmin tədbirlərin davamlılığı, görülmüş işlərin və davam edən layihələrin mümkün risklərinin azaldılması məqsədilə monitorinqinin aparılması məqsədəuyğun hesab edilir [14, 1].
- ❖ *Regional biznes layihələr*: Qeyri-neft sektorunun inkişafı məqsədilə Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti (AİŞ) ilə birgə layihələrə investisiya edilməlidir. Bu mexanizm ilə Azərbaycanda AİŞ vasitəsilə yeni texnoloji sahələr üzrə investisiyalar davam etdirilməlidir. Həmçinin mövcud bizneslərin strukturu yenidən qiymətləndirilməli, o cümlədən birləşmələr və mümkün satınalmalar qiymətləndirilə bilər.
- ❖ *ARDNF və AİŞ ilə birgə investisiya proqramı*: Birgə investisiyalar reallaşması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) maliyyə vəsaitləri hesabına və sənaye sahələrində formalaşa biləcək yeni rentabelli (xalis cari dəyəri müsbət olan) birgə xarici və yerli kapital ilə formalaşan layihələrin 60%-ə qədər hissəsinin maliyyələşməsi ilə əlaqədar aşağı faizli və uzunmüddətli yeni maliyyə borc mexanizmlərini tətbiq etməklə borcların verilməsi üzrə maliyyə paket və proqramları nəzərdən keçirilə və

tətbiq oluna bilər;

- ❖ *Beynəlxalq İdarəetmə Standartlarının tətbiqi*: Bir müddət əvvəl Azərbaycanda İnvestisiya Holding yaradılmışdır [15, 1]. Holding tərəfindən böyük dövlət və özəl şirkətlərdə korporativ idarəetmə standartları, idarəetmə, maliyyə və monitoring üzrə hesabatların formatları və standartların işlənilməsi və tətbiqi yerli dövlət və özəl şirkətlərin fəaliyyətinin səmərəli təşkili və eyni zamanda biznes mühitinin rəqabətliliyi baxımından xarici investorlara faydalıdır.
- ❖ İqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri üzrə hesabatda İnsan Kapitalının İnkişafı və təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin yüksəldilməsi, təlimlər vasitəsilə işçilərin bilik və bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində fasiləsizliyin təmin edilməsi, ixtisaslı kadr hazırlığının əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılması, şirkətlərin araşdırma və təkmilləşdirmə sahəsinə investisiya qoyuluşunun stimullaşdırılması, mövcud insan kapitalından səmərəli istifadə edilməlidir [16, 23]. Qeyd etmək lazımdır, İKİ indeksinin xarici investisiyaların cəlb edilməsi baxımından əhəmiyyətli dəyişən olması Azərbaycan iqtisadiyyatı nümunəsində müəlliflər tərəfindən empirik yolla tədqiq qiymətləndirilmişdir [17, 129-137].
- ❖ *Sektoral təşviqlər planı*: Xarici investisiyaların təşkili agentliyi sektoral, o cümlədən turizm sektoru üzrə xarici investisiyaların cəlb olunması üçün “Azərbaycanda İnvestisiya et” proqramı hazırlanmalı və bu proqram çərçivəsində hər bir sektor üzrə detallı investisiya imkanları üzrə planlar və prioritet tədbirlər hazırlanmalıdır. Məsələn üçün, qeyd olunan sektorlardan biri turizm sektoruna aiddir və plana uyğun olaraq yay və qış kurort mərkəzləri üzrə həyata keçirilən investisiyaların məbləği, yerli və xarici investorları maraqlandıracaq və məlumatlandıracaq statistik məlumatlar verilə bilər. Bu proqram Çili də uğurla tətbiq edilmişdir [18, 15-18]. Bu kimi tədbirlər xarici investorlar üçün səmərəli məlumat bazalarının yaradılması baxımından faydalıdır.

Sinqapur nümunəsi dünya miqyasında xarici investisiyaların cəlb olunmasında uğurlu model kimi çıxış edir. Azərbaycan iqtisadiyyatı özünün inkişaf konyunkturasına və mövcud regional inkişaf perspektivlərini və resurslarını nəzərə alaraq Sinqapur modeli üzrə (o cümlədən Çili və Serbiya modelləri üzrə) yer alan tədbirlərin və təşviqlərin həyata keçirilməsi xarici investisiyaların cəlb olunmasını artıracaqdır. Sözsüz ki, hazırda Qlobal müstəvidə birbaşa xarici investisiyaların axınlarında COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar 2020-ci ildə və növbəti illərdə kəskin azalmalar gözlənilir [19, 1]. Hesab edirik ki, bu vəziyyətdə ölkəmiz mövcud durumda qeyd olunan praktiki təşviq təklifləri və digər müasir təkmilləşdirmə tədbirlərini nəzərə alaraq və həyata keçirərək iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsində önəmli irəliləyiş əldə olunacaqdır. Bu baxımdan, Sinqapur nümunəsi fonunda Azərbaycanın qeyri-neft iqtisadiyyatına xarici investisiyaların cəlb olunması məqsədilə yuxarıdakı istiqamətlər üzrə təkliflərin nəzərdən keçirilməsi və

işlərin aparılması investorların səmərəli cəlb edilməsi üzrə müasir və praktiki təkmilləşdirmə tələbləri hesab edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. UNCTAD, World Investment Report. "FDI From Developing and Transition Economies: Implications for Development". New York and Geneva: United Nations, 2006, pp.24.
2. UNCTAD, World Investment Report. Special Economic Zones. New York and Geneva: United Nations, 2019, pp.85
3. UNCTAD, World Investment Report. Investment and Digital Economy. Geneva: United Nations, 2012, pp.9
4. UNCTAD, World Investment Report. Special Economic Zones. New York and Geneva: United Nations, 2019, pp 2-157.
5. Cheong.T "CEO International (Singapore, Southeast Asia, North Asia)The Key Success Factors of Special Economic Zones" Surbana jurong, 2018, pp.1 Link: <https://surbanajurong.com/perspective/the-key-success-factors-of-special-economic-zones/>
6. Santander, Trade Markets, 2019, pp.1 <https://santandertrade.com/en/portal/establish-overseas/singapore/business/foreign-investment>
7. Singapore Business Federation, "Key Findings from Abac 'Ease of Doing Business'(Eodb) Survey," Presentation at Singapore Business Federation dialogue session "Removing Barriers for Business Growth in APEC," Singapore. 2009. pp.28
8. Djankov, S. Freund, C. L. and Pham, C. S. "Trading on Time," World Bank Policy Research Working Paper (3909). Washington DC. 2006. pp. 82
9. Jay Dahya, Orlin Dimitrov, and John J. McConnell, "Dominant Shareholders, Corporate Boards, and Corporate Value: A Cross-Country Analysis," Journal of Financial Economics 87, no. 1. 2008. Pp.73-100.
10. Jack G and Kaikati, "The Price of International Business Morality: Twenty Years under the Foreign Corrupt Practices Act," Journal of Business Ethics 26, no. 3. 2000. Pp. 213-222
11. Landes. D.S. The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are So Rich and Some So Poor. New York: W. W. Norton. 1999.
12. Turkey's Wealth Fund, 2020. p.1 <https://www.tvf.com.tr/en/home>
13. "Russian-Kyrgyz Development Fund", Devex, 2019. p.1 <https://www.devex.com/organizations/russian-kyrgyz-development-fund-127744>
14. E-qanun.az Investisiya fəaliyyətinin təşviq edilməsi və xarici investorların hüquqlarının qorunması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında, 2018. <http://www.e-qanun.az/framework/37648>
15. <https://www.azernews.az/nation/167847.html>
16. "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri"nin təsdiqi və bundan irəli gələn məsələlər haqqında" .2016. s.23 <https://president.az/articles/21953>
17. Nizami Khudiyev and Abdulla Alikhanov Testing Of Fdi And Non-Oil Fdi Inflows In Azerbaijan Using Dunning's Eclectic Model". 55th International Scientific Conference on Economic and Social Development. Book of Proceedings, Vol.3/4 Pp.620-626.
18. Foreign Investors' Guide, Invest in Chile. Key Information to invest in Chile. 2019. pp.52.Link:<https://investchile.gob.cl/wp-content/uploads/2019/03/foreign-investors-guide-english.pdf>
19. World Economic Forum, Foreign investment is drying up thanks to COVID-19. But there may be a silver lining, 2020. <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/foreign-investment-covid19-economy-winners/>

**РОЛЬ И ПРАКТИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ СИНГАПУРСКОЙ МОДЕЛИ
ДЛЯ УВЕЛИЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ
В НЕ НЕФТЯНОЙ СЕКТОР АЗЕРБАЙДЖАНА**

Н.ХУДИЕВ, А.АЛИХАНОВ

РЕЗЮМЕ

Статья начинается с объяснения реформ и стимулов для привлечения иностранных инвестиций в глобальном мире. В статье исследуется пример Сингапура и его модель, которую можно рассматривать как успешный пример увеличения прямых иностранных инвестиций в не нефтяной сектор. В статье также представлен анализ тенденций ПИИ в Сингапуре. Деловая среда была подвергнута особой оценке и анализу с целью привлечения иностранных инвестиций в наше время. В конце статьи также представлены практические предложения по современным усовершенствованиям для привлечения и увеличения иностранных инвестиций в не нефтяной сектор экономики Азербайджана

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, ВВП, не нефтяной сектор.

**THE ROLE AND PRACTICAL DIRECTIONS OF SINGAPORE MODEL
FOR INCREASE OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE NON-OIL SECTOR
OF AZERBAIJAN**

N.KHUDIYEV, A.ALIKHANOV

SUMMARY

The article begins with an explanation of the reforms and incentives for attracting foreign investments in the global world. The article examines the case of Singapore and its model, which can be considered as a successful case for an increase of foreign direct investment in the non-oil sector. The article also provides trend analyses of FDI in Singapore. The business environment has been especially evaluated and analyses in order to attract foreign investment in modern times. At the end of the article, practical proposals for modern improvements to attract and increase foreign investments in the non-oil sector of Azerbaijan economy have been also presented.

Keywords: foreign direct investments, GDP, non-oil sector.